

ЗАТВЕРДЖЕНО
Директор ДП «Малинський лісгосп АПК»
ЖОКАП «Житомироблагроліс»
Петро ГАЄВСЬКИЙ
19 червня 2024 року

ПРОГРАМА

**навчання власного персоналу та підрядників, а також інформування
зацікавлених сторін та тих сторін, чиї інтереси зачеплено, задля
запобігання збору, полюванню чи відлову рідкісних та тих, що
перебувають під загрозою видів
по ДП «Малинський лісгосп АПК» ЖОКАП «Житомироблагроліс»**

с. Малинівка

2024

ПРОГРАМА НАВЧАННЯ ВЛАСНОГО ПЕРСОНАЛУ ТА ПІДРЯДНИКІВ, А ТАКОЖ ІНФОРМУВАННЯ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН ТА ТИХ СТОРІН, ЧИЇ ІНТЕРЕСИ ЗАЧЕПЛЕНО, ЗАДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗБОРУ, ПОЛЮВАННЮ ЧИ ВІДЛОВУ РІДКІСНИХ ТА ТИХ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ЗАГРОЗОЮ ВИДІВ

ВСТУП

Відповідно до вимог критерію 6.4 FSC® національного стандарту системи ведення лісового господарства для України (FSC-C188597) підприємство має охороняти на одиниці господарювання рідкісні види і види, що перебувають під загрозою, та їх оселища за допомогою зон збереження, охоронюваних територій, їх сполученості та/або (якщо це необхідно) інших безпосередніх заходів для їх виживання та життєздатності.

Щорічно проводити навчання та перевірку знань по виявленню рідкісних і зникаючих видів для працівників лісового відділу, лісової охорони з документальним оформленням протоколу.

Охорона біорізноманіття включає систему правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення і використання рослинного і тваринного світу.

Ця програма визначає порядок проведення навчання власного персоналу та підрядників, а також інформування зацікавлених сторін задля запобігання збору, полюванню чи відлову рідкісних та тих, що перебувають під загрозою, видів на території лісового фонду ДП «Малинський лісгосп АПК» ЖОКАП «Житомироблагроліс».

Заходи з виявлення типових та унікальних природних комплексів, місця зростання та поселення рідкісних та тих, що перебувають під загрозою зникнення видів тваринного і рослинного світу проводяться під час здійснення польових робіт лісовпорядкування; господарських робіт та обстежень працівниками лісової охорони підприємства, які мають достатній досвід та

кваліфікацію; обстеження лісових насаджень із залученням спеціалістів науково-дослідних установ, чи окремих фахових спеціалістів.

З метою системного обстеження лісового фонду і виділення природних комплексів, місця зростання та поселення рідкісних та тих, що перебувають під загрозою зникнення видів тваринного і рослинного світу, цикл досліджень поділяється на чотири етапи:

попередній – камеральний огляд;

початковий – рекогносцирувальне обстеження ;

основний – стаціонарні дослідження;

додатковий – уточнення, коригування отриманих результатів.

Роботи по виділенню та моніторингу рідкісних видів флори і фауни проводяться систематично , щороку на протязі вегетаційного періоду.

Навчання штатних працівників ДП «Малинський лісгосп АПК» може проводитися на нарадах лісової охорони, зборах трудового колективу, технічних нарадах, під час проведення інших навчань чи інструктажів. Навчання може проводитись за участі фахових спеціалістів відповідних науково-дослідних установ.

За результатами в обов'язковому порядку складається протокол навчання з відображенням списків присутніх.

Навчання працівників підрядних організацій проводиться разом зі штатними працівниками підприємства. Разом з тим, підрядниками декларується умови дотримання вимог FSC® національного стандарту ведення лісового господарства для України (FSC-C188597), що засвідчено у договорі.

Інформування представників зацікавлених сторін та сторін, чий інтереси зачеплено щодо виявлених рідкісних та тих, що перебувають під загрозою зникнення видів тваринного і рослинного світу, а також про запобігання їх збору, полювання чи відлову проводиться шляхом розміщення відповідної інформації на офіційному сайті malinaprk.net підприємства та надсилання на електронну пошту зачеплених сторін.

Контроль за проведенням навчання працівників підприємства, підрядників та належного інформування представників зацікавлених сторін та сторін, чий інтереси зачеплено у ДП «Малинський лісгосп АПК» покладено на відповідального за впровадження лісової сертифікації.

ГОЛОВНІ ФАКТОРИ І ЗАГРОЗИ У МІСЦЯХ ЗРОСТАННЯ РІДКІСНИХ ВИДІВ РОСЛИН ТА МЕШКАННЯ РІДКІСНИХ ВИДІВ ТВАРИН

Головні загрози для популяцій рідкісних видів рослин у лісах підприємства можна поділити на дві основні групи: 1. безпосередні фактори впливу (зривання у букети, викопування, заготівля як лікарської сировини) ; 2. опосередковані, які полягають переважно в істотній зміні середовища існування рослин, в т.ч. найважливіших екологічних факторів, таких як гідротермічний режим, освітленість тощо. До останньої групи належать такі потужні фактори, як рубки у лісах, особливо суцільні, проведення осушувальної меліорації, рекреація в зелених зонах населених пунктів, випасання худоби у лісах, лісові пожежі.

Головні загрози для популяцій тварин у лісах підприємства можна поділити на дві основні групи: 1) безпосередні фактори впливу (переважно, пряме винищення або турбування); 2) опосередковані фактори (вплив на середовище існування та кормову базу).

Опосередковані фактори впливу також переважно пов'язані з господарською та іншими видами діяльності людини. Основним з них є порушення їх середовища існування, що призводить до втрати оселищ, а також впливу на хребетних та інші компоненти лісових екосистем.

Для водолюбних видів негативний комплекс факторів включає діяльність, що впливає на стан водойм і кормової бази тварин. До них можна віднести наступні потенційні негативні фактори: осушувальна меліорація, забруднення води, трансформація берегів і прибережної рослинності в результаті зарегулювання русел річок, вирубування деревної та чагарникової рослинності в долинах річок, інтенсифікація режиму землекористування. Активна експлуатація та трансформація водойм шляхом побудови гідротехнічних

споруд (дамб тощо) погіршує умови існування, створює перешкоди для вільного пересування та міграцій водних і коловодних тварин і впливає на їх життєвий цикл.

Одним з найважливіших опосередкованих факторів негативного впливу на лісові види тварин є вирубування природних деревостанів, що призводить до втрати життєво важливих біотопів окремих видів і порушення стану їх популяцій, а також зменшення площ і фрагментації світлих старих деревостанів, вирубування дуплистих дерев, створення хвойних монокультур, турбування внаслідок нерегульованої рекреації.

Отже, основними факторами, що можуть істотно впливати на популяції рідкісної аборигенної фауни території підприємства, є такі:

- деградація, знищення або фрагментація природних оселищ тварин;
- екологічно незбалансоване, надмірне використання супутніх природних ресурсів;
- незаконне добування (браконьєрство);
- поширення адвентивних видів-вселенців;
- низький рівень екологічної свідомості населення;
- низький рівень фінансового й матеріального-технічного забезпечення лігового господарства та природоохоронних служб.

Основні фактори загрози для абсолютної більшості рідкісних і зникаючих видів безхребетних тварин пов'язані з руйнуванням їхніх оселищ унаслідок як господарської діяльності, так і зміни її режиму. В умовах підприємства це такі головні фактори:

- вирубування природних лісів, зміни їх просторової структури і породного складу;
- заростання відкритих біотопів деревами і чагарниками (внаслідок штучного залісення або спонтанної демутації);
- фрагментація оселищ та ізоляція локальних популяцій видів;
- лісгосподарські заходи (санітарні рубання, рубання догляду, усунування мертвої деревини);

- інтенсивна експлуатація трав'яних екосистем (надмірне випасання, часте викошування);
- хімічне та органічне забруднення водойм.

Поряд із цим, для багатьох рідкісних видів, що потенційно можуть проживати в лісах ДП «Малинський лісгосп АПК» ЖОКАП «Житомироблагроліс» фактори загрози залишаються не з'ясованими, що потребує подальших досліджень, виявлення локалітетів рідкісних видів тварин, і моніторингу стану їх популяцій. Фактори загрози також повинні бути диференційовані залежно від соціологічної групи, до якої належить той чи інший вид.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПЕРЕЛІКІВ РІДКІСНИХ ВИДІВ СУДИННИХ РОСЛИН ТА ТВАРИН У ДП «МАЛИНСЬКИЙ ЛІСГОСП АПК»

У результаті проведених польових досліджень у 2024 р. на території ДП «Малинський лісгосп АПК» нами актуалізовано перелік рідкісних видів судинних рослин та тварин, занесених до «Червоної книги України» (2009) та міжнародних охоронюваних списків.

ЕКОЛОГО-БІОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІДКІСНИХ ВИДІВ СУДИННИХ РОСЛИН ТА ТВАРИН ПО ДП «МАЛИНСЬКИЙ ЛІСГОСП АПК»

Нижче наведено інформацію про перелік рідкісних видів судинних рослин та тварин, занесених до «Червоної книги України» (2009) та міжнародних охоронюваних списків, що виявлено на території підприємства, з морфологічним описом, можливими місцями зростання, чисельністю, головними факторами зменшення чисельності, природоохоронним статусом, особливостями біології. Для запобігання незаконному добуванню та збору локалітети в межах підприємства навмисно приховано, адже дана програма навчання буде розміщена на офіційному сайті підприємства. Більш детальну інформацію можна дізнатися у відділі лісового господарства підприємства.

Астрагал пісковий (*Astragalus arenarius* L.): сірувато пухната від 2-роздільних волосків або рідше майже гола рослина. Стебло лежаче або висхідне, розгалужене, 10-30 см завдовжки. Прилистки плівчасті, зрослі між собою, на верхівці загострені, супротивні черешку, близько 5 мм завдовжки. Листки 3-5 см завдовжки, з 7-13 листочків; листочки довгасто-лінійні, зрідка довгасті. Квітконоси звичайно 2-4 см завдовжки, коротші за листки. Грона небагатоквіткові, негусті, до 3 см завдовжки. Приквітки дрібненькі, яйцевидні. Чашечка трубчасто-дзвоникувата, зубці її в 4-5 разів коротші за її трубочку. Віночок 14-17 мм завдовжки, пурпуровий, фіолетовий або білуватий; прапорець довгасто-оберненояйцевидний, на верхівці виїмчастий, поступово звужений в нігтик; човник тупий. Боби довгасто-лінійні, 12-15 мм завдовжки, з прямим тоненьким носиком, не цілком 2-гнізді, опушені або майже голі, відхилені від осі суцвіття.

Особливості біології: багаторічник, розмножується насінням. Цвіте VI-VII, плодоносить VII-VIII.

Місця зростання: піски у соснових лісах.

Чисельність: у локалітеті зростали поодинокі особини виду.

Головні фактори зменшення чисельності: інтенсивне ведення лісового господарства, рубки у лісах, переважання штучного лісовідновлення, фрагментація екоотопів, лісові пожежі, випасання худоби, рекреація.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Булатка довголиста (*Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch.): багаторічна гола рослина з укороченим горизонтальним кореневищем. Стебло пряме або трохи звивисте, густо вкрите листям, 20-40(50) см заввишки. Листки в кількості 6-10 розміщені звичайно в два ряди, лінійно-ланцетні, довго-загострені, здебільшого вздовж складені. Суцвіття негусте, 3-15(20)-квіткове; нижній прицвіток листоподібний, лінійно-ланцетний, довший від квітки або однакової з нею довжини; верхні приквітки яйцевидно- або лінійно-ланцетні, дуже маленькі, лусковидні, 1-2 мм завдовжки. Квітки молочно-білі, косо догори

спрямовані; зовнішні листочки оцвітини ланцетні, гострі, 12-16 мм завдовжки; внутрішні – довгасто-еліптичні, тупуваті, рідше гострі, коротші від зовнішніх. Губа майже вдвоє коротша від зовнішніх листочків оцвітини, 6-9 мм завдовжки; її задня частина мішковидно вогнута, з двома трикутними тупими лопатями, майже охоплює колонку. Передня частина губи тупо-трикутна, з майже серцевидною основною, ширша від своєї довжини, зверху з 3–5(7) поздовжніми гребінчиками, на верхівці золотисто-жовта, густо вкрита дуже маленькими сосочками. Колонка такої ж довжини, як і губа.

Особливості біології: багаторічник, розмножується насінням. Цвіте 2/2 V-VI, плодоносить VI-VII. Для розвитку зародка потребує симбіозу з видоспецифічними ґрунтовими грибами-симбіотрофами

Місця зростання: широколистяні та мішані ліси.

Головні фактори зменшення чисельності: інтенсивне ведення лісового господарства, рубки у лісах, переважання штучного лісовідновлення, випасання худоби, рекреація, лісові пожежі, прогресуюче забруднення оточуючого середовища, збирання у букети.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.): багаторічна безхлорофільна рослина. Кореневище горизонтальне, з густо розташованими численними досить товстими м'ясистими звивистими коренями, які утворюють скупчення, що нагадує пташине гніздо. Стебло сірувато-буре або буре, 20–35(45) см заввишки, з 3–5 лускатими буруватими піхвами. Гроно багатоквіткове, в нижній частині рідке, у верхній досить густе. Приквітки лінійно-ланцетні, довші від скручених квітконіжок. Квітки з медовим запахом, буруваті, з темнішою губою. Листочки оцвітини обернено-яйцевидно-довгасті або довгасті, тупі, 4–6 мм завдовжки. Губа 10–12 мм завдовжки; її лопаті розбіжні, довгасті, серповидно-зігнуті, на кінцях округлі. Коробочка довгасто-булавовидна, з шістьма ребрами, косо догори спрямована.

Особливості біології: сапротрофна орхідея. Для розвитку потребує симбіозу з видоспецифічними мікоризними грибами. Багаторічник, розмножується насінням. Цвіте VI-VII, плодоносить VIII-IX.

Місця зростання: листяні, хвойні та мішані ліси.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Коручка морозниковидна (*Eriactis helleborine* (L.) Crantz.): багаторічна кореневищна рослина. Кореневище коротке, здебільшого косе. Стебло одиничне, 30–80(100) см заввишки, нерідко більш-менш звивисте, в нижній частині звичайно голе, у верхній коротко-опушене, при основі з щільно притиснутими ясно-бурими піхвами, вище до суцвіття вкрите листям. Листки в кількості 4–10 звичайно довші від міжвузля; яйцевидні, довгасто-яйцевидні і ланцетні, загострені. Вздовж країв, а також уздовж жилок листки зверху і зісподу або тільки зісподу коротко-шерстисті. Суцвіття – видовжене, багатоквіткове, майже однобічне гроно; приквітки зелені, ланцетні або широколінійні, загострені, нижні звичайно значно довші від квіток. Квітки звислі; листочки оцвітини спочатку складені дзвоником, потім майже розпростерті, голі або зовнішні іноді з рідкими волосками. Зовнішні листочки оцвітини яйцевидно-ланцетні, загострені, зеленуваті, 10 мм завдовжки або трохи довші, внутрішні коротші й ширші від зовнішніх, блідо-зеленуваті, внизу трохи червонуваті. Губа коротша від інших листочків оцвітини, 10–11 мм завдовжки, задній її членок напівкулястий, чашовидно увігнутий, з вузьким переднім входом, зовні зеленуватий, по краю білуватий, всередині червонувато-темно-бурий. Передній членок губи широко-серцевидно-яйцевидний, з відігнутою верхівкою, зеленувато-лілово-фіолетовий, при основі з двома гладенькими горбками або майже без горбків. Зав'язь поступово до основи звужена, коротко- і рідко- опушена або зрідка цілком гола.

Особливості біології: кореневищний багаторічник, розмножується переважно насінням, рідше – розростанням кореневищ. Цвіте VII-IX, плодоносить VIII-X.

Місця зростання: широколистяні та мішані ліси, рідше – багаті соснові ліси, чагарники.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Лікоподієлла заплавна (*Lycopodiella inundata* (L.) Holub): багаторічна трав'яниста рослина з лежачими горизонтальними вегетативними, а також з висхідними спороносними пагонами, які вкорінюються у багатьох ділянках. Колір пагонів – жовто-зелений. Пагони завдовжки 10-15 см, густо вкриті лінійно-шиловидними листками. Спороносні пагони короткі, прості, нерозгалужені, на верхівках мають веретеноподібно потовщені стробіли без ніжки, які містять спорангії.

Особливості біології: багаторічник, розмножується спорами. Виносить тривале затоплення. Спороносить VII-IX.

Місця зростання: обводнені ділянки на мезотрофних та евтрофних торфових болотах, вологі піски, береги водойм, пересихаючі мілководні мезотрофні водойми у лісах.

Головні фактори зменшення чисельності: осушувальна меліорація, торфорозробки.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Лілія лісова (*Lilium martagon* L.): багаторічна цибулинна рослина. Цибулина яйцевидна, 2–2,5 см завдовжки, з жовтими м'ясистими лусками. Стебло пряме, циліндричне, зелене, іноді з червонуватими плямочками, голе або частіше коротко шорстко-пухнасте, знизу і під суцвіттям здебільшого безлисте (30)40–70(150) см заввишки. Листки еліптично-ланцетні, гострі, до основи клинувато-звужені, з коротко-шорстким краєм; середні листки по 5–6 (рідко до 8) у кільцях, нижні й верхні менші, чергові. Квітки з своєрідним запахом, у кількості 3–10, рідко 15–20, у рідкому гроні, на довгих квітконіжках, пониклі; оцвітина бруднувато-ясно-пурпурова, всередині з темно-фіолетовими

плямочками. Її листочки довгасті, тупі, загорнуті, при основі з довгастою, по краях вільчастою медовою ямкою, на спинці і на верхівці трохи і розсіяно опушені, 3–4 см завдовжки Тичинки коротші від оцвітини, з лінійно-довгастими пиляками. Зав'язь довгаста; стовпчик трохи зігнутий, на верхівці дещо потовщений, з головчастою трилопатевою приймочкою, вдвоє довший від зав'язі. Коробочка обернено-яйцевидна, шестигранна, з гострими ребрами; зверху коробочки лишаються рештки стовпчика, 25–30 мм завдовжки, 18–23 мм завширшки.

Особливості біології: цибулинний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте VI-VII, плодоносить VIII.

Місця зростання: широколистяні, багаті соснові та мішані ліси; галявини, узлісся.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Любка дволиста (*Platanthera bifolia* (L.) Rich.): багаторічна рослина. Бульби довгасто-овальні, зі звуженим кінчиком. Стебло (20)25-50(63) см заввишки, більш-менш гранчасте, обгорнуте при основі 2-3 бурими ланцетними піхвами. Листків 4-6; нижні 2-3 листки зближені при основі стебла, еліптичні або довгасто-обернено-яйцевидні, тупі або гоструваті, до основи звужені в крилатий черешок; решта – дрібні, ланцетні, гострі. Суцвіття звичайно рідке, циліндричне; приквітки ланцетні, тупуваті, майже однакової довжини з зав'яззю. Квітки білі, пахучі. Середній зовнішній листочок оцвітини широко-яйцевидний, з серцевидною основою, 4,5-6(7) мм завдовжки і майже такої ж ширини. Інші листочки оцвітини ланцетні, нерівнобокі; з них бокові зовнішні довші і вужчі від середнього. Губа лінійна, тупа, 10-13 мм завдовжки і близько 2 мм завширшки. Шпора тонка, нитковидна, зігнута, на кінці зеленувата, гостра, косо донизу спрямована або горизонтальна, (15)20-27(35) мм завдовжки, в 1,5-2 рази довша від зав'язі. Пиляк з вузькою спайкою і з паралельними гніздами, що стикаються одне з одним.

Особливості біології: багаторічник, розмножується насінням. Цвіте VI-1/2VII, плодоносить VIII-IX. Характеризується високою насінневою продуктивністю. Насіння проростає виключно за наявності специфічного мікоризного гриба. Проросток розвивається під землею 2-4 роки. Зацвітає на 11-му році життя. Запилюється нічними метеликами. Тривалість життя до 27 років.

Місця зростання: широколистяні та мішані ліси, узлісся, галявини, луки.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Осока Буксбаума (*Carex buxbaumii* Wahlenb.): сіро-зелена кореневищна рослина. Кореневище з довгими повзучими підземними гонами. Стебла міцні тригранні, вгорі більш-менш шерсткі, 30-70 см заввишки, при основі обгорнуті багряними сітчасто розщепленими безлистими піхвами. Листки жорсткуваті, донизу кілясті, коротші від стебла. Колосків 3-5, більш-менш розсунутих. прямих, густих. Нижні два колоси на коротких, до 5-8 мм завдовжки нфіжках. Верхній колос довгасто-яйцевидний, гунекандрічний, 1-2 см завжовжки, решта жіночі. яйцевилні або довгасті. 0,5-2 см завдовжки. Покривні луски довгасто-яйцевидні, вгорі круглясті або круто зрізані. з шилоподібним шерстким вістрям, іржаві або бурувато-іржаві, з 1-3 зеленими жилками, довші за мішечки. Нижній прицвітний лист дорівнює суцвіттю або перевищує його. Мішечки еліптичні, гранульозні, тонкошкірясті, невираіно-тригранні, 3,3-4 мм завдовжки, блакитнувато-сірі. з трохи потовщеними 4-5 жилками. при основі і вгорі круглясті, з гладеньким краєм, раптом звужені в дуже короткий, широко півмісяцем вищерблений носик, з віджігнутими зубцями. Цвіте V-VII.

Особливості біології: кореневищний багаторічник, розмножується насінням та розростанням кореневищ. Цвіте V- VI, плодоносить VI-VII.

Місця зростання: екотони між евтрофними болотами та листяними або мішаними лісами, осоково-гіпнові болота, заболочені луки.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Пальчатокорінник м'ясо-червоний (*Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó): багаторічна трав'яниста рослина. Бульби стиснуті, 2-4-роздільні. Стебло 25-55 см завш., просте, пряме, округле, порожнисте. Листки в кількості 4-6, догори косо спрямовані, вузьколанцетні або ліпійно-ланцетш, до кінця поступово звужені, тупувато загострені і закінчуються башличком. Колос довгасто-циліндричний, густий, багатоквітковий. Приквітки ланцетні, загострені, цілком зелені або трохи по краю фіолетово забарвлені, принаймні нижні, довші від квіток; верхні - утворюють чубок над квітковими бруньками. Квітки фіолетово-бузково-рожеві. Губа з темнішим пурпурово-фіолетовим рисунком, листочки оцвітини яйцевидно-довгасті, тупуваті; бічні зовнішні - 5-7 мм завд., відігнуті, середній листочок коротший, бічні листочки внутрішнього кола оцвітини майже такої самої довжини, як і середній листочок зовнішнього кола. Губа широкоромбічна або ромбічно-довгаста, 4-7 мм завд., 5-8 мм завш., суцільна, дрібнозарубчаста або невиразно 3-лопатева, із зубчикоподібною середньою лопаттю. Шпорка циліндрично-конічна або конічна, пряма або трохи зігнута, косо вниз спрямована, коротша від зав'язі. Колонка коротка, гнізда пиляків пурпурові. Полінії овальні або булавоподібні, сіро-зелені. Приймочка нитковидна, червонувата. Зав'язь сидяча, веретеноподібно скручена.

Особливості біології: багаторічник, розмножується насінням. Цвіте V-VI, плодоносить VI-VII.

Місця зростання: болота, вологі ліси, болотисті та торф'янисті луки, вологі чагарники.

Головні фактори зменшення чисельності: антропогенна трансформація лучних екотопів, корінне та поверхнєве поліпшення лук, випасання худоби, весняне випалювання дернини, викопування бульб як цінної лікарської сировини.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Пальчатокорінник травневий (*Dactylorhiza majalis* Reichenb.): бульби сплюснені, пальчатороздільні, з 3-5 частками. Стебло 30-70 см завв., пряме, порожнисте, циліндричне або у верхній частині гранчасте, вгорі забарвлене у фіолетовий колір, з 3-6 листками. Листки темно-зелені, зверху з пурпуровими або чорнуватими довгастими плямами та перпендикулярними жилками. Нижні й середні листки довгасто-яйцевидні, звичайно з найбільшою шириною посередині; верхні - зменшені, ланцетні, здебільшого червонуваті; верхній листок здебільшого досягає основи суцвіття. Колос 5-9 см завд., циліндричний або яйцевидний, тупий, густий або рідкий. Приквітки яйцевидно-ланцетні або ланцетні, звичайно червонуваті; нижні і середні - довші від квітки. Квітки яскраво-оранжеві, лілово-пурпурові, червоні або білі. Зовнішні листочки оцвітини яйцевидно-ланцетні, тупуваті, бічні - звичайно слабо плямисті, середній - трохи коротший; бічні внутрішні листочки оцвітини коротші і звичайно вужчі. Губа 3-лопатева, рідко суцільна, з ширококлиновидною основою і рисунком з темно-фіолетових цяток, бічні лопаті губи ромбічні або напівкруглі, цілокраї або зубчасті, простерті або донизу спрямовані; середня лопать губи менша від бічних, часто дуже коротка, довгаста або трикутна, тупа або виїмчаста, іноді майже 2-роздільна, шпорка конічно-циліндрична, загострена, трохи довша, або трохи коротша від зав'язі.

Особливості біології: багаторічник, розмножується насінням. Цвіте V-VI, плодоносить VI-VII.

Місця зростання: вологі луки, узлісся, осоково-гіпнові евтрофні болота. Має широку екологічну амплітуду.

Головні фактори зменшення чисельності: антропогенна трансформація лучних екотопів, корінне та поверхнєве поліпшення лук, випасання худоби, весняне випалювання дернини, викопування бульб як цінної лікарської сировини.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Півники сибірські (*Iris sibirica* L.): кореневищний багаторічник, формує щільну дернину. Кореневище повзуче, наверху з бурими рештками листків. Стебло кругле, порожнисте, з 1-3 квітками, до 1 м заввишки, вгорі розгалужене. Листки вузьколінійні, загострені, з добре помітними жилками. Прикореневі листки коротші від стебла. Стулки покривала перетинчасті, буруваті, ланцетно-лінійні. Квіти сині. Зав'язь гостро-тригранна, захищена всередині покривалою, на ніжці, що у 3-4 рази довша від зав'язі. Трубка оцвітини бокальчаста, дуже коротка. Пластинки зовнішніх часток оцвітини відігнуті донизу, обернено-яйцевидні, сині, з фіолетовими жилками, звужені при основі в обернено-ланцетний нігтик. Внутрішні частки оцвітини фіолетові, довгасто-лопатчасті, майже такої ж довжини і ширини, як зовнішні. Лопаті часток стовпчика короткі, тупі, зубчасті. Коробочка довгасто-овальна, тригранна, тупа.

Особливості біології: багаторічник, розмножується насінням. Цвіте VI.

Місця зростання: вологі мішані ліси, лісові галявини, торф'янисті луки, окраїни боліт.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Плаун колючий, плаун річний (*Lycopodium annotinum* L.): багаторічна трав'яниста, сланка рослина заввишки 10-30 см. Стебло повзуче, довге, циліндричне, у вузлах укорінюється, негусто вкрите лінійно-ланцетними листками, спрямованими в середній частині стебла перпендикулярно до нього або назад відігнутими, а у верхній – спрямованими косо вгору. Листки жорсткуваті, з видовженим вістрям на кінці. Стробіли завжди одиночні, сидячі, циліндричні, утворюються на верхівках неспеціалізованих висхідних пагонів – на відміну від плауна булавовидного.

Особливості біології: багаторічник, розмножується спорами. Спороносить VII-IX.

Місця зростання: вологі хвойні та мішані ліси, ТЛУ – ВЗ-СЗ.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Пухирник південний (*Utricularia australis* R.Br.): багаторічна трав'яниста рослина з плаваючим листям, зануреним у воду, без коренів. Стебло 10-40(60) см завдовжки. Листки кількоразово розсічені на ниткоподібні частки, частина яких перетворилася у ловчі пухирці. Квітконіс виражено звивистий. Віночок 12-18 мм завдовжки, нижня губа плоска. Квіти жовті. Цвіте у червні-липні. В умовах України не плодоносить.

Особливості біології: комахоїдний багаторічник, занурений у товщу води. Розмножується виключно вегетативно (виводковими верхівковими бруньками – туріонами). Плейстофіт.

Місця зростання: стоячі води, торфові болота, канали.

Головні фактори зменшення чисельності: осушення боліт, забруднення водойм.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія – вразливий.

Пухирник проміжний (*Utricularia intermedia* Hayne): багаторічна комахоїдна рослина 10-40 см завдовжки, вільно плаває у воді, або рідше її стебла лежать на прибережному мулі. Стебла тоненькі. Пагони двоякого вигляду: поряд з пагонами, на яких зелені листки без пухирців, є пагони з зачатковими безколірними листочками, на яких утворюються пухирці. Зелені листки 5-20 мм завдовжки, з вузьколінійними часточками. Квітконосне стебло прямостояче, безлисте, 7-30 см заввишки. Квіти у кількості 2-5 сидять у пазухах прицвітних листків і утворюють на верхівці негусте гроно. Чашечка двороздільна, з яйцевидними частками. Віночок 12-15 мм завдовжки, світло-жовтий, з червонуватими смужками, з короткою трубочкою і двогубим відгином; верхня губа його широкояйцевидна, вдвічі довша за опуклину нижньої губи; нижня губа його плоска, тупа; шпорка циліндрична, дорівнює жовжині нижньої губи або коротша за неї. Коробочка яйцевидна.

Особливості біології: комахоїдний багаторічник, занурений у товщу води. Розмножується насінням та вегетативно (виводковими верхівковими бруньками). Цвіте VI-VIII.

Місця зростання: стоячі води, торфові болота, канали.

Головні фактори зменшення чисельності: осушення боліт, забруднення водою.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Смілка литовська (*Silene lithuanica* Zapal.): гола і сиза рослина. Стебла прямостоячі, 20-50 см заввишки, стрункі, вгорі вилчасто-розгалужені, з клейкими верхніми меживузлями. Листки в нижній частині стебла зближені; найнижчі з них зібрані при його основі в розетку, майже лопатковидні. Решта листків ланцетні, 7-50 мм завдовжки, 2-15 мм завширшки, при основі закруглено обрубані, на верхівці гострі або гоструваті, з більш-менш загорнутими краями. Квітки зібрані на кінцях гілок і стебла щиткоподібними півзонтиками. Приквітки лінійні, загострені, плівчасті. Чашечка вузько-трубчасто-булавовидна, 14-18 мм завдовжки, 1-1,5 мм завширшки при основі, а вище до 2-3 мм завширшки, з округлими, тупими, з країв трохи вийчастими зубцями. Пелюстки 12-14 мм завдовжки, пурпурові або яскраво-рожеві. Пластинка пелюсток обернено-яйцевидна, 4-6,5 мм завдовжки, при верхівці закруглена, без виїмки або з ледве помітною виїмкою. Придатки, що утворюють привіночок, ланцетні, 2-3 мм завдовжки; нігтик угорі трохи розширений. Коробочка циліндрична, (6,5)8-10 мм завдовжки. Насінина 0,5-0,6 мм завдовжки, горбкувата, з помітним жолобком на спинці, бура.

Особливості біології: вид вразливої біології – однорічник, розмножується насінням. Цвіте VI-VIII, плодоносить VII-IX.

Місця зростання: піщані узлісся, розорані кварталні просіки на пісках, піщані перелоги, іноді поля.

Природоохоронний статус: вид виключено з «Червоної книги України» (2009), він охороняється в Європейському червоному списку.

Сон розкритий (*Pulsatilla patens* (L.) Mill.): багаторічна рослина 10-20(40) см заввишки. Кореневище косе, грубе, темно-коричневе. Листки з довгими черешками, з'являються наприкінці цвітіння, в молодому віці м'яко-пухнаті, пізніше майже голі; пластинки їх в обрисі півкруглі або округло-серцевидні, трійчасто розсічені, з ромбічними, глибоко 2-3-роздільними сегментами, які в свою чергу глибоко 2-3-роздільні, з клиновидними, на верхівці надрізнаними або зубчастими частками. Квіткове стебло прямостояче, густо вкрите м'якими відстовбурченими волосками, 1-квіткове. Покривало дзвоникувате, частки його прямостоячі, вузько-лінійні, густо вкриті м'якими відстовбурченими волосками. Квітка прямостояча, широко дзвоникувата, на час же відцвітання більш-менш поникла, зовсім розкрита; листочки оцвітини звичайно в кількості 6, еліптичні або довгасто-яйцевидні, 3-4 см завдовжки, лілові або світло-фіолетові, зовні волосисті. Тичинки численні, в кілька разів коротші за листочки оцвітини, жовті. Сім'янки довгасті, близько 3 мм завдовжки, разом з довгими (3-4 см завдовжки) стовпчиками, густо-волосисті.

Особливості біології: багаторічник, задовільно розмножується насінням та вегетативно. Цвіте IV-V; іноді цвіте також вдруге (VIII-IX). Цвіте до появи листя.

Місця зростання: соснові та мішані ліси.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Юринія синяковидна (*Jurinea cyanoides* (L.) Rchb.): багаторічна рослина з дерев'янистим стрижневим коренем. Стебла поодинокі або їх кілька, прямостоячі, 20-75 см заввишки, в нижній частині біло-повстисто-павутинисті, вище клочкувато-павутинисті, звичайно більш-менш розгалужені, рідко (недорозвинуті) прості. Прикореневі та найнижчі стеблові листки черешкові, 6-35 см завдовжки, звичайно перисто-розсічені або перисто-роздільні, з 2-8 парами бокових сегментів, іноді надрізані або суцільні, довгасто-еліптичні, 3,5-20 см завдовжки, 6-30 мм завширшки, зісподу біло-повстисто-павутинисті,

зверху темно-зелені, дуже розсіяно-павутинисті до майже цілком голих, гладенькі або майже гладенькі, дрібно-ямчасті. Сегменти листків довгасті або довгасто-ланцетні, 4-85 мм завдовжки, 2-15 мм завширшки, коротко загострені до відтягнуто-гострокінцевих, з вузько загорнутими на спідній бік і неви'разно-дрібно-хвилястими краями; середні сегменти іноді надрізані, з 2 коротенькими лопатями; середні стеблові листки сидячі, при основі без вушок або з малопомітними вушками, менш розсічені або роздільні, нерідко почасти надрізані або суцільні. Верхні листки здрібнені, вузько-лінійно-ланцетні. Кошики розміщені на кінці стебла та його більш-менш видовжених гілок, у кількості до 5-6, з квітками близько 18-30 мм завдовжки; обгортка кошика напівкуляста, 14-22 мм завдовжки, більш-менш густо-павутиниста, в молодому віці білувато-тонко-повстиста. Листочки обгортки лінійно-ланцетні до вузьколінійних, 7-18 мм завдовжки, 0,9-2,9 мм завширшки, тонко загострені, по краю дуже дрібно-війчасті; зовнішні й середні листочки більш-менш відігнуті назовні й дуговидно загнуті вгору; внутрішні листочки прямі, гострокінцеві, з плівчастим кінчиком, пурпуруваті. Квітки рожево-пурпурові, віночки їх 14-22 мм завдовжки. Сім'янки клиновидні, чотиригранні, 3,7-5 мм завдовжки, 1,8-2,5 мм завширшки, з тупувато загостреним кінцем, гладенькі, достиглі – світло-бурі. Чубок сім'янки 12-16 мм завдовжки, з 1-3 щетинками, білуватий, блискучий.

Особливості біології: багаторічник, розмножується переважно насінням. Цвіте VI-VIII, плодоносить VIII-IX.

Місця зростання: соснові та світлі мішані ліси на борових пісках, частіше у свіжих суборах (B2) та свіжих борах (A2).

Чисельність: зустрічається окремими екземплярами або невеликими групами по 3-5 особин.

Головні фактори зменшення чисельності: інтенсивне ведення лісового господарства, рубки у лісах, переважання штучного лісовідновлення, випасання худоби, рекреація, лісові пожежі.

Природоохоронний статус: вид охороняється за Бернською конвенцією (1979).

Видра річкова (*Lutra lutra* Linnaeus, 1758): довжина тіла 60-95 см, хвоста - 25-55 см, висота в холці - 25-35 см, маса - 7-14 кг. Самиця дещо менша за самця. Голова відносно невелика, поступово переходить у товсту довгу шию. Вушні раковини невеликі, а вушні отвори замикаються клапанами. Тіло видовжене, на дуже коротких ногах. Пальці передніх і задніх кінцівок сполучені між собою шкірними перетинками, що доходять майже до кігтів. Ступні знизу голі.

Забарвлення хутра одноманітне, блискуче темно-буре або каштаново-буре, лише трохи ясніше на нижньому боці тіла і темніше на голові. Хвіст ширший в основі, довший за половину довжини тіла разом з головою, густо вкритий коротеньким волосяним покривом.

Поширена майже по всій території країни, за винятком Криму. Найбільш чисельна в Поліссі, меншою мірою заселяє водойми Лісостепу і Карпат. Зустрічається також у водоймах степової смуги. Так, лише на території Дунайського біосферного заповідника зараз мешкає 97-130 видр. В Карпатах проникає до висоти 1700-1800 м над рівнем моря. Улюбленим місцем оселення є річки (рідше струмки) з великою кількістю заводей і порослих чагарником стариць, з крутими, підмитими водою берегами, прибережні болота. У степових безлісних районах оселяється в густих заростях очерету, в гірських річках живе у прибережних скелях, між брилами каміння тощо. Селиться також в озерах і штучно створених прісноводних водоймах (водосховища, ставки, канали, канави рідше відстійники). Взимку надає перевагу незамерзаючим ділянкам рік і струмків, для чого кочує на значні відстані вздовж річок. Заселеність водойм у першу чергу пов'язана з наявністю і кількістю риби. Крім тимчасових притулків, у вигляді якоїсь печерки під берегом або заглибини під хмизом, влаштовує постійну нору, що має нижче рівня води (на 10-20 см) короткий хід до просторої гніздової камери. З поверхнею землі житлова камера звичайно з'єднується одним або двома вузькими ходами, що потайно відкриваються десь у гушавині куща, між брилами каміння або серед коренів дерева. Такі ходи значно вужчі за основний хід і служать душником, через який у лігво надходить

свіже повітря. Душником видра ніколи не користується як ходом, а завжди проникає у лігво або покидає його тільки через підводний хід. Може займати житла ондатри і бобра.

Парування головним чином в лютому - березні, можливе і в інший час року. В цей період можна почути пронизливий голос тварини і плюскання води. Тривалість вагітності точно невідома. Одні автори вважають, що вона становить 61-63 доби, а інші - 9 і більше місяців. Малята, у кількості 2-4 (5), як правило, народжуються в квітні - червні. Новонароджені мають масу близько 100 г. Зрячими стають після 5-ти тижнів життя (за деякими авторами через 10-14 діб). У 6 тижнів починають плавати. Молоком живляться до 8 тижнів. З 8-9 місяців веде самостійне життя. Статевої зрілості досягає на 2-3 році життя. Може дожити до 10-15 (20) років. Видра типова напівводяна тварина, чудово пристосована до життя в водному середовищі, добре плаває і пірнає (до 20 м), здатна тривалий час перебувати під водою (до 6-8 хвилин). На суші, навпаки, почуває себе менш впевнено, рухається повільно і незграбно.

Активна на протязі всього року. Добова активність має нічний і сутінковий характер. Денна активність взимку часто пояснюється тим, що під льодом значно погіршуються умови полювання і тому видра змушена затрачати більше часу на пошуки корму. Іхтіофаг, що використовує у своєму трофічному ланцюгу інших водних тварин, як хребетних, так і безхребетних. Крім риби часто може споживати раків, жаб, нориць, щурів та водоплавних птахів (кулики, качки), яких іноді за ноги затуляє під воду. Частка земноводних у кормі видри становить від 10 до 26%. В невеликій кількості може їсти кореневі частини рогозу молоді пагони трав і кору дерев. Добовий раціон видри складає близько 1-2 кг. У пошуках поживи може далеко мандрувати, як уздовж течії річки, так і суходолом. В багатих рибою водоймах тримається осіло на ділянці в 2-5 км. Кормова ділянка може бути суцільною або складатись з кількох розмежованих, але близько розташованих відрізках берегової лінії. В ширину індивідуальна ділянка, як правило обмежена 80-100 м від кожного берега. За течією річки окремі кормові ділянки можуть утворювати ланцюжок загальною протяжністю до 15-20 км. Полюбляє переходити з головного русла річки на

бічні притоки і деякий час перебувати там. Загальна площа індивідуальної ділянки може складати від 4-12 до 300 га, залежно від наявності корму, у самця більша ніж у самиці.

Хвороби видри вивчені недостатньо. Виявлено близько 25 видів гельмінтів. Видра - один з найкрупніших хижаків прибережного біоценозу, тому природних ворогів у неї мало, певної шкоди їй можуть завдавати - вовк, лисиця, бродячі собаки. В минулому цінний хутровий звір. Можливе штучне розведення. У ставкових рибних господарствах завдає шкоди.

Заходи по охороні і збереженню: Видра — один з найцінніших хутрових звірів водно-болотяних лісових комплексів, який в кінці XIX та на початку XX століття унаслідок надмірного полювання був майже повністю винищений в багатьох європейських країнах. Законодавчі ініціативи, що виникли спочатку у Великій Британії, а потім і в інших європейських країнах, призвели до цілковитої заборони господарського використання ресурсів видри. 1994 року цей вид внесено до «Червоної книги України» зі статусом «зникаючий» (Волох, 2003). У поточному виданні ЧКУ (2009) вид має категорію «неоцінений».

За оцінками МСОП та ЄС видра річкова має категорію «NT» («близький до загрозового стану»), вид внесено до Додатку 2 (основного для ссавців) до Бернської конвенції та Додатку 1 до Вашингтонської конвенції, відомої також як «CITES»; він включений в регіональні червоні переліки Миколаївської, Сумської і Полтавської областей (огляд категорій Годлевська, Загороднюк, 2010).

Унаслідок звуження кормової бази (зокрема різке скорочення рибних запасів); погіршення екологічних умов (осушення боліт, обміління і висихання річок, інтенсивне забруднення їх промисловими відходами, мінеральними добривами та пестицидами), браконьєрства видра стала малочисленою. Вид взято під охорону, занесено до Червоної Книги України, включено до додатку до Бернської конвенції та до Європейського Червоного списку тварин, що знаходяться під загрозою зникнення.

Розробка ефективних заходів охорони для видри та їх практичне втілення можливе лише за умови детального вивчення екології цього виду, динаміки

чисельності та змін ареалу в антропогенних та природних ландшафтах. На жаль, в Україні видра і на сьогодні залишається маловивченим видом.

Браконьєрське полювання негативно впливає на чисельність видри не лише прямим вилученням частини особин, але й впливом на статеву просторову структуру популяції. Простіше кажучи, серед видр, що зуміли вижити, залишається більше самиць, а в умовах природи самець від самиці може знаходитися на відстані у кілька десятків кілометрів. Враховуючи той факт, що самиці видри живуть окремо від самців і приходять в тічку незалежно від певної пори року, є проблематичною їх зустріч у період гону.

Одним із обмежуючих факторів подальшого росту чисельності цього виду на річках України є обмежений доступ видри до води під час льодоставу. На малих річках, осушувальних чи зрошувальних каналах з повільною течією доцільно встановлювати на частині водостоку греблі, які створювали б на льоду незамерзаючі ополонки. На прямій ділянці річки прохід в греблі влаштовують у центрі, а на поворотах - поблизу зовнішнього берега.

Водойми України у великій мірі зазнали впливу діяльності людини, і вони в переважній більшості малопридатні для існування видри. Заселення осушувальних каналів бобрами створює сприятливі умови для заселення їх видрою. При цьому покращуються захисні умови, бо з'являються нори і хатки, збільшуються запаси риби, покращується доступ до води взимку. Але в деяких випадках на спрямлених ділянках річок і штучних водоймах необхідно проводити спеціальні біотехнічні заходи. Доцільне спорудження штучних схованок у прибережних кущах, їх виготовляють у вигляді нори, котра виходить у воду. В норі необхідно влаштувати вентиляційні отвори. Берег каналу чи спрямленої річки на певних ділянках повинен бути крутим, обривистим. Такий берег буде сприяти утворенню в зимовий період пустот під льодом при падінні рівня води. На осушених каналах і спрямлених річках через один-два кілометри необхідно створювати невеличкі ставки для збільшення рибних запасів.

Кормовим і гніздовим конкурентом видри є норка американська, тому її чисельність потрібно регулювати промислом (полюванням) у місцях проживання видри.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Горностай (*Mustela erminea* Linnaeus, 1758): дрібний хижак з довгим гнучким тілом і характерним чорним кінчиком хвоста. Довжина тіла 22-29 см, хвоста - 6-12 см, маса - 130-350 г. Голова коротка, з заокругленою мордою. Вушні раковини невеликі, овально-округлої форми. Хвіст відносно довгий, досягає 1/3 довжини тіла, не пухнастий. Кінцівки п'ятипалі. Між пальцями, особливо задніх лап, є перетинка. Кігті гострі, тонкі. Хутро густе, коротке, не пишне. Взимку все хутро сніжно-біле, крім кінцевої частини хвоста. Влітку забарвлення чітко двобарвне. Верхня половина тіла і боки каштанові, нижня - білувато-жовтувата.

Широко розповсюджений вид, за винятком Криму та приморського степу. Населяє річкові долини, зарості очерету в плавнях, чагарники уздовж узбережжя водойм і на схилах гір, переліски, околиці лісів, межі полів і пасовищ. У суцільних лісових масивах малочисленний. На полях займає нори кротів, тхорів, ховрахів, а також розширює нори мишей і нориць. Деколи зустрічається і в населених пунктах. Кубло робить у густо переплетеному корінні, в купах каміння або дров, у старих мурах, під хмизом, серед бур'янів і чагарників, у скиртах соломи та низько розміщених дуплах дерев. Вистеляє його м'якою травою, мохом, волоссям гризунів і пір'ям птахів.

Парується в березні - липні. Вагітність триває 9-10 місяців. Малята у кількості 4-8 (18), народжуються в березні - травні. Новонароджені мають масу 2,5-3,0 г. Самка їх годує молоком 6-7 тижнів, але вже на 26-27 добу починають брати м'ясну їжу. Зрячими стають в 5-6 тижнів. Статевої зрілості досягають - самки в 3-4 місяці, а самці - в 10-11 місяців. Тривалість життя 7-12 років.

Линяє два рази на рік - весною та восени. Веде осілий, потайний присмерковий і нічний спосіб життя. Полює, як правило, вночі. Під час

полювання переміщується зигзагоподібно, безперервно заглядаючи за пні, в розщілини, під каміння, в нори, а взимку нерідко пірнаючи в сніг і рухаючись у його товщі. Може проникати у дуже вузькі ходи і наздоганяти там свою здобич. Полюючи на велику здобич, вгризається їй у шию й тримається поки жертва, від втрати крові, не впаде. Кров із жертви не висмоктує. Переміщується зазвичай дрібними стрибками, завдовжки 30-35 см, а на твердому снігу може робити стрибки до 1,5 м. При необхідності залізає на кущі і дерева. Добре плаває. Мисливська ділянка становить 7-40 гектарів. За добу, у пошуках їжі проходить 3-9 км, самець дещо більше. Узимку живиться переважно мишоподібними гризунами (нориці, мишаки, пацюки), а влітку, крім того, пташиними яйцями, дрібною рибою, жабами, комахами тощо. Їсть і падлину. Рослинами живиться рідко. Добова потреба в їжі становить 30-60 г. З надлишків поживи робить запаси.

Вид занесено до Червоної книги України видання 2009 року. Охороняється в природних заповідниках.

Приносить значну користь, знищуючи шкідливих гризунів. Цінний хутровий звір, однак полювання на нього заборонено. Хвороби - сказ, туляремія, чума та гельмінтози. Гине на автомобільних дорогах.

Природні вороги - лисиця, собаки, куниця, тхір та хижі птахи. Унаслідок посилення дії несприятливих екологічних чинників, зокрема метеорологічних умов, захворювань (гельмінтози, які в окремі роки вражають до 50% звірів), осушувальних меліорацій та застосування отрутохімікатів вид і став рідкісним.

Найбільш ефективним засобом збереження виду є охорона місць поселень виду (типових біотопів) та зменшення до мінімуму господарського навантаження на них. Важливим заходом є зменшення впливу та знищення хижих ссавців та птахів, а також інших видів, що приносять шкоду популяції горностая.

Шляхами ефективного відтворення чисельності є застосування дієвих біотехнічних заходів, а саме: створення штучних жител, влаштування підгодівельних «амбарчиків» (закритих дерев'яних будиночків на ніжках з нижнім входом відповідного діаметру), приваджування до них тварин та

викладка в них впродовж року свіжого м'яса, відловлених пастками мишей, викладка риби. У місця поселень горностая можна рекомендувати вивезення відстріляних в угіддях та оглянутих ветеринаром туш бродячих собак для підгодівлі горностая.

Важливим заходом є розведення у життєвих стаціях горностая дрібної пернатої дичини: польової, лісової та водно-болотної (куріпка, перепел, дрібні кулики, тощо).

В амбарчиках двічі на сезон (рано навесні після сходу снігу та на початку зими при замерзанні ґрунту) доцільно проводити дегельмінтизацію та вакцинацію горностаїв, шляхом обробки кормів спеціалізованими ветеринарними препаратами.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Жук-олень (*Lucanus cervus* Linnaeus, 1758): вид є найбільшим з твердокрилих фауни України, досягаючи, разом з «рогами», 7,5 см завдовжки. Живе в дуплах старих та мертвих дерев, переважно в лісах.

Тіло жука-оленя складається з голови, грудей і черевця. Сегменти голови зливаються в єдину головну капсулу. На передньому кінці голови містяться рот, по боках розташовані два великих складних фасеткових ока, а між ними — три дрібних простих вічка. На голові є 4 пари придатків, які утворилися внаслідок еволюційних перетворень кінцівок. Перша пара придатків — вусики, які прикріплюються до верхньої частини голови. Вони складаються з багатьох члеників.

Решта придатків формують ротовий апарат складної будови. Він представлений верхньою і нижньою губами, а також верхньою і нижньою щелепами. Ротовий апарат призначений для захоплення, утримування й подрібнювання їжі.

Величезні роги жука-оленя — це дуже розвинені верхні щелепи. У самки верхні щелепи зовсім маленькі не схожі на роги. Ротовий апарат жука-оленя, який живиться твердою рослинною їжею, називають гризучим.

Імаго з'являються в травні, літ до початку серпня, переважно ввечері. Самки відкладають яйця на гниючу деревину. Личинки сліпі, С-подібні. Живляться гниючою деревиною стовбурів дерев. Тіло личинки кремового кольору прозоре з помаранчевими ногами та головою. За допомогою ніг личинки здатні стрекотати, що забезпечує їх комунікацію між собою. Личинки линяють декілька разів, та перетворюються на лялечку. Тривалість личинкової стадії 4-6 років.

Самці та самиці відрізняються за розмірами мандибул, що дозволяє дуже легко їх розрізнити.

Природоохоронний статус виду Вразливий. Занесено до Червоної книги України (2009) та Європейського червоного списку (1991). Охороняється в складі фауни лісових біоценозів заповідників та заказників України. Додаток II Бернської конвенції. Розмноження та розведення у спеціально створених умовах не проводилось. Вид відносять до тих, яким загрожує вимирання.

Лісове господарство, зменшуючи кількість старих та мертвих дерев в лісах, знищує також місця знаходження цих комах, як і багатьох інших ксилобіонтів. Колись жук-олень був звичайним видом по всій Європі, тепер же його популяція постійно зменшується.

Серед основних заходів збереження виду – збереження ділянок старих і перестійних листяних лісів, залишення частини старих сухих, мертвих дуплистих дерев у інших лісах.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Журавель сірий (*Grus grus* Linnaeus, 1758): маса тіла: 4–7 кг, довжина тіла – 114–130 см, розмах крил: 200–230 см. Шия, дзьоб і ноги довгі. Дорослий птах сірий, на тім'ї гола черво- на шкіра; потилиця, горло і верх шийі чорні, по боках голови білі смуги, дзьоб буруватий, ноги чорні. Молодий птах рудувато-бурий.

В Україні гніздиться на Поліссі, мігрує по усій країні. Весняна міграція у березні — на початку травня. Моногам, пари постійні. У р-ни гніздування повертається з кінця березня — до початку травня. Оселяється по заболочених

лісах, на великих відкритих болотах та у заплавах з заростями очерету. Гніздиться окремими парами, гнізда з рослинних решток на купинах або сухих місцинах. Кладка з 1–3 яєць у кінці квітня — на початку травня, насиджують обидва птахи. Інкубація близько 30 діб. Молодь починає літати у віці 2-х місяців. Статева зрілість у віці 4–6 років. Осіння міграція з середини вересня до кінця жовтня. Живиться переважно рослинною їжею: вегетативними частинами рослин, насінням, ягодами, а також комахами, ящірками, зміями, яйцями птахів, гризунами, молюсками тощо.

Природоохоронний статус виду Рідкісний. Під охороною CITES (Додаток II), Бернської (Додаток II), Боннської конвенцій (Додаток II), угоди АЕВА, внесений до ЧКУ (1994) та (2009).

Ще на початку минулого століття сірий журавель добувався мисливцями на полюванні заради м'яса, хоча у даний час браконьєрство не має вирішального впливу на популяцію. Основні фактори турбування відмічаються у місцях з високим рекреаційним навантаженням на ліс.

Для раціонального збереження виду доцільно надати охоронний статус місцям гніздування і перебування сірого журавля під час міграцій та зимівлі. Для сприяння гніздуванню виду доцільно створювати на лісових болотах штучні гнізда.

У місцях гніздування необхідно регулювати чисельність хижий звірів і птахів. Слід також обмежити застосування пестицидів у місцях гніздування.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Зміїд (*Circaetus gallicus* Gmelin, 1788): крупний хижий птах родини яструбових.

Маса тіла — до 2,3 кг, довжина тіла — до 720 мм, розмах крил — до 1850 мм. У дорослого птаха верх сірувато-бурий або бурий; шия спереду і воло бурі або білі з бурими плямами, як і решта низу; на світлому споді крил чорнобурі смуги; хвіст з темними поперечними смугами; дзьоб темно-сірий; восковиця і

ноги блакитно-сірі; райдужна оболонка ока жовта. Молодий птах має блідіше забарвлення; темних плям на нижній частині тулуба менше.

Перелітний птах. З'являється в кінці березня — на початку квітня. Моногам, якому властивий стійкий гніздовий консерватизм. Гнізда будує (зрідка займає чужі) на деревах на висоті 10-23 м. Кладка з одного яйця у 2-й половині квітня — на поч. травня. Насиджують самка і самець 35 — 37 днів. Пташенята з'являються в червні, залишають гніздо в кінці липня — 1-й половині серпня. Відлітає на зимівлю у вересні — на початку жовтня. Стенофаг, живиться переважно плазунами та земноводними.

Ареал виду охоплює Південну Євразію та Північну Африку. Зимує у південній частині ареалу. В Україні гніздиться переважно на Поліссі та в лісостеповій зоні; зустрічається в Українських Карпатах і Кримських горах (гніздиться до верхньої межі лісового поясу).

Місця перебування: старі високостовбурні ліси (поблизу галявин, вирубок та боліт).

Охороняється Конвенцією з міжнародної торгівлі вимираючими видами дикої фауни і флори (CITES) (Додаток II), Боннською (Додаток II) та Бернською (Додаток II) конвенціями. Внесений до Червоної книги України (1994, 2009) (статус – рідкісний).

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Лелека чорний (*Ciconia nigra* Linnaeus, 1758): лелека чорний (*Ciconia nigra*) — вид птахів з роду Лелека, родини Лелекових. Веде потайний спосіб життя. Один з 5-ти видів роду; один з 2-х видів роду у фауні України. В Україні гніздовий, перелітний птах. Оселяється переважно біля лісових озер чи лісових боліт.

Поширений майже по всій території Євразії у лісовій та лісостеповій зоні. У горах гніздиться до висоти 2200 м над рівнем моря. Лелека чорний гніздиться також у Південній Африці. На відміну від білого лелеки намагається уникати

людей, тому представників цього виду рідко можна побачити. В Україні поширений переважно на Поліссі.

Прилітає наприкінці березня – у квітні. Оселяється в старих лісах поблизу водойм і боліт, у період міграцій трапляється на луках, пасовищах, полях поряд з водоймами. Гніздиться окремими парами. Моногам. Гнізда на деревах у розгалуженні головного стовбура або на великих бічних гілках на висоті 3–20 м. Яйця відкладає у травні. У повній кладці 2–6 яєць, найчастіше – 4. Насиджують кладку самка і самець, протягом 32–34 днів. У виводку 1–5 пташенят. Пташенята починають літати у віці біля 2-х місяців. Статева зрілість настає у віці 3 років. Відліт відбувається у серпні – жовтні. Мігрує вдень, широким фронтом. Навесні мігрує переважно поодиночі, восени – також групами по 4–20 ос., на півдні країни зграями до 40 ос. Живиться рибою, земноводними, водяними комахами; інколи здобуває плазунів і мишоподібних гризунів.

Охороняється Конвенцією з міжнародної торгівлі вимираючими видами дикої фауни і флори (CITES) (Додаток II), Боннською (Додаток II) та Бернською (Додаток II) конвенціями. Занесено до Червоної книги України (1994, 2009) (статус — рідкісний).

Чисельність у Європі сягає 7,8–12 тис. пар та має тенденцію до зростання. В Україні чисельність досягає 400–450 пар.

Причини зміни чисельності: деградація місць гніздування через вирубування лісів, меліорація лісових угідь у смузі Лісостепу, фактор непокою. В омолоджених лісах, не знайшовши старого дерева, лелеки будують гнізда на молодих деревах, у яких під вагою гнізда ламаються гілки і гнізда з яйцями або пташенятами падають на землю.

Основні заходи по збереженню виду – охорона місць гніздування та проживання, створення штучних гнізд на великих деревах у лісах поблизу води.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Мідянка звичайна (*Coronella austriaca* Laurenti, 1768): змія середніх розмірів. Довжина тіла не перевищує 75 см, хвіст у 3,2–6,6 рази коротший за тулуб. Луска гладенька, навколо середини тулуба розміщуються 19 рядів лусок. Верхня сторона тіла бурих відтінків, інколи сіра; вздовж тіла проходять 4 темніші смуги з дрібними темно-бурими плямами. Нижня поверхня тіла рожева, цегляно-червона, сірувата або майже чорна. На голові та шії помітний характерний темний візерунок.

Особливістю, яка дозволяє відрізнити мідянку від гадюк, є наявність темної смужки, яка проходить крізь око. Голова мідянки приплюснута, тіло вкрите абсолютно гладенькою лускою. Уздовж спини тягнуться 2-4 ряди дрібних темних плям. Вузька бура смужка проходить від ніздрів через око з круглою зіницею до вуха. Мідянки віддають перевагу залісеним або сонячним галявинам, сухим лукам і вирубкам в різних типах лісу, уникаючи сирих місць (хоча мідянки добре плавають). Притулками їм служать нори гризунів і ящірок, порожнечі під камінням, корою упавших стовбурів дерев, тріщини скель.

Активна з другої половини березня — початку травня до кінця вересня — середини жовтня. Ховається під кам'яними брилами, у тріщинах лесових урвищ та скель, порожнинах під корінням, стовбурами дерев або фундаментами будівель, у норах гризунів та ящірок, купах хмизу. Живиться в основному ящірками, рідше зміями, мишоподібними гризунами, землерийками, пташенятами горобиних птахів, а також комахами. Парування відбувається в кінці квітня — травні. Яйцеживородний вид. У липні — на початку жовтня самка відкладає 2–17 яєць, з яких відразу ж вилуплюються молоді змії. Посеред осені мідянки знаходять собі придатну для сплячки нору (часто це бувають покинуті іншими істотами нори), і впадають у сплячку. Коли ж мідянка нори не знаходить, вона риє собі її.

Для людини не є небезпечною, не зважаючи на її отруйність. Отруйні зуби знаходяться далеко в ротовій порожнині і людину вона ними не може вкусити. Характерна поведінка при зустрічі з людиною має суто захисний характер — змія починає шипіти, витягує голову, або скручується в щільну грудку.

Мідянки охоче харчуються, дрібними гризунами та навіть ящірками. Назва пов'язана з мідним забарвленням. На зиму сплячку впадають групами 20—30 особин.

Занесена до останнього видання Червоної книги України (2009). Мідянка приносить користь, знищуючи комах і гризунів. Вид перебуває під особливою охороною Бернської конвенції (додаток II). Трапляється принаймні у 18 ПЗ і НПП України. Серед населення існує впевненість щодо надзвичайної отруйності виду, в результаті чого мідянки знищуються при будь-якій нагоді. Тому необхідними заходами охорони є розширення заповідної мережі та роз'яснювальна робота з населенням.

В Україні найчастіше зустрічається у західних, східних регіонах, у лісах Центрального Полісся та Гірського Криму. Щільність популяцій зазвичай дуже низька — реєструються поодинокі знахідки.

Причини зміни чисельності: скорочення площ біотопів, придатних для перебування виду, зменшення кормової бази та знищення змій людиною. Улюбленими місцями змій мідянки є вирубки, що добре прогріваються сонцем і трава підліска. На луках і відкритих ділянках ці змій зустрічаються вкрай рідко, оскільки вони уникають таких місць. Тому серед заходів збереження — створення хороших умов для мешкання мідянки.

Основні завдання по збереженню виду включають створення оптимальних умов для норіння виду. Серед заходів: збереження сухих старих впавши дерев, що вже не несуть в собі небезпеки розселення шкідників і хвороб лісу; створення у місцях її проживання нагромадження камінні для примістку і норіння.

Доцільно проводити роз'яснювальну роботу з місцевим населенням, що відвідує ліс, про необхідність охорони та збереження мідянки, як цінного виду лісових екосистем. Варіантом роз'яснювальної роботи є створення яскравих природоохоронних інформаційних панно та аншлагов про необхідність збереження мідянки поблизу місць проживання виду.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Підорлик малий (*Aquila pomarina* Brehm, 1831): невеликий орел. Довжина тіла — 570–640 мм, маса тіла — 1200–1600 г, розмах крил — близько 1,5 м. У дорослого птаха оперення буре, верх голови і задня частина шиї світліші; на надхвісті нерідко буває світла смуга; махові пера темно-бурі, покривні пера крил бурі або світло бурі; цівка вкрита пір'ям; восковиця і пальці жовті; райдужна оболонка ока жовтувато-коричнева або жовта. Молодий птах темно-бурий, з чіткою вохристою плямою на потилиці. За цією ознакою молодий малий підорлик відрізняється від молодого підорлика великого. У молодого підорлика малого також на крилах зверху по одному ряду білих плям; на верхівці хвоста вузька білувата смуга.

Перелітний птах. Віддає перевагу ділянкам волого старого листяного та мішаного лісу, що межує з відкритими просторами (луки, поля, болота). Навесні з'являється у третій декаді березня. Міграція триває до другої декади квітня. Моногам. Яйця відкладає в квітні. В повній кладці 2 яйця. Насиджування триває 38-43 доби. Пташенята з'являються наприкінці травня, залишають гніздо у серпні. Як правило, виживає лише одне пташеня, друге гине в результаті канібалізму. Восени починає відлітати на початку вересня. Статевої зрілості досягає на 3-4 році життя.

Живляться переважно дрібними ссавцями, а також птахами, рептиліями та амфібіями.

В Україні поширений на всій правобережній частині (окрім південних степів), у північній, та північно-східній та центральній частинах Лівобережжя.

Європейську популяцію оцінено у 14-19 тис. пар, що становить понад 90% світової чисельності. В Україні у 1989 р. чисельність оцінювали в 200–250 пар. Згідно з сучасними оцінками, нині вона становить 500–1000 пар. Значна різниця між оцінками чисельності у минулому та у наш час, пов'язана, головним чином, з проведенням масштабних досліджень у останні роки.

На стан виду негативно впливають меліорація, знищення старих ділянок лісу та місць, де птахи полюють.

Вид включено до Червоної книги України (1994, 2009), до Конвенції з міжнародної торгівлі вимираючими видами дикої фауни і флори (CITES) (Додаток II), Боннської (Додаток II) та Бернської (Додаток II) конвенцій.

Для покращення охорони необхідні: збереження старих лісів, створення мікрозаказників радіусом 0,5 км навколо гнізд, влаштування штучних гніздівель, посилення контролю за випадками незаконного відстрілу, моніторинг за забрудненням природного середовища.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Стрічкарка блакитна (*Catocala fraxini* Linnaeus, 1758). Таксономічна належність: Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Совки (Noctuidae). Один з 240 видів роду; один з 18 видів роду у фауні України.

Вид поширений повсюдно в Палеарктиці та в Україні.

Розмах крил — 78–108 мм. Основний фон передніх крил сірий з блакитним відтінком. Поперечні смуги хвилясті, чорнувато-бурі; торочка сіра. Задні крила чорні з широкою блакитною смугою та білою торочкою.

Дає одну генерацію на рік. Літ імаго — з липня до жовтня. Активний у сутінках та вночі. Відкладає у тріщини кори дерев по 1 або кілька яєць (всього до 900). Навесні з них виходить гусінь, яка розвивається до 48 діб (з травня до липня). Живиться листям тополі, осики, верби, ясена, дуба, берези, клена, вільхи та ін. Заляльковується у липні між листками дерев у нещільному коконі.

Природоохоронний статус виду: Вразливий. Заходи з охорони в минулому в Україні не здійснювалися Незначна (поодинокі особини). Була численною в околицях Севастополя (до 12 особин за 1 ніч лову). Причини зменшення чисельності: застосування пестицидів для знищення шкідників лісу та садово-паркових культур.

Негативну роль відіграє незаконне колекціонування.

До негативних факторів для існування виду є використання інсектицидів у боротьбі з комахами-шкідниками лісу.

Основними заходами збереження виду є охорона місць мешкання виду. Доцільно охороняти метелика у комплексі з іншими видами у заповідниках та заказниках. Важливим також є виділення особливо цінних для збереження ділянок лісу у процесі лісової сертифікації

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Стрічкарка тополева (*Limenitis populi* Linnaeus, 1758) : крупний денний метелик. Розмах крил — 64-85 мм. Крила бурі, у самців — з фіолетовим вилиском, з серпоподібними жовтогорячими плямами перед облямівкою, передні крила з великими білими плямами, на задніх — біла перев'язка, особливо розвинута у самиць. Нижній бік крил іржаво-жовтий з сіро-синьою облямівкою біля внутрішнього краю задніх крил і з поперечною смугою такого ж забарвлення.

Зустрічається на добре прогрітих сонцем лісових ділянках (узбіччя доріг, просіки, береги водойм, вирубки з поростю осики тощо). Локальний. Дає 1 генерацію на рік. Літ метеликів починається наприкінці травня і триває до середини липня. Вранці метелики трапляються на поверхні ґрунту, на свіжому гною, кізяках і гнилих плодах, у спеку — на водопої у вогких місцях, особливо на лісових дорогах, після полудня — у кронах дерев. Самиця відкладає яйця по одному на поверхню листя осики. Гусінь може житися також листям осокора. Зимує гусінь II віку в сигароподібному коконі на гілках, заляльковується навесні. Лялечка прикріплена до поверхні листка павутинням.

Загрози: руйнування або перетворення місць перебування виду (зміна породної структури лісів та густоти деревного покриву, знищення осики як малоцінної деревної породи), хімічна обробка лісу.

Вид занесено до «Червоної книги України» (2009) та Європейського червоного списку. Охороняється на багатьох заповідних територіях України. Доцільним є створення ентомологічних заказників у місцях перебування виду.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Тхір лісовий (*Mustela putorius* Linnaeus, 1758): звір невеликих розмірів. Дорослі особини мають довжину тіла 29 - 43 см, голови - 6 - 8 см, хвоста - 10 - 16 см. Передні і задні кінцівки короткі. Одріжкові самці значно більше самок. Так, маса тіла дорослих самців звичайно складає 600 - 1300 г., а дорослих самок - 300 - 600 г. Волосяний покрив складається з темно-коричневої, довгої, середньої густини шерсті і жовтого, середньої довжини, густого підшерстка. Тварина пересувається кроком і стрибками завдовжки 40 - 60 см. При стрибках відбитки лап розташовуються по чотири, три і по два. На глибокому снігу або на ґрунті в насліді лісовий тхір залишає відбитки лап у вигляді трійок, четвірок, що відрізняє його від інших дрібних кунячих. При глибокому, пухкому снігу відбитки лап розташовуються парно. Причому в цьому випадку важко відрізнити сліди лісового тхора від слідів норки. Відмінності полягають лише в тому, що у лісового тхора відбитки лап більш довгасті і зближені при парному розташуванні. Довжина відбитка лапи тхора складає 2,5 - 3,5 см, ширина - 2 - 2,5 см.

Лісовий тхір любить поселятися в місцях зміни біотопів, особливо за наявності там водоймищ хай навіть зовсім малих. На великих, однорідних в екологічному відношенні ділянках території (масив сільськогосподарських полів, лісовий масив) лісовий тхір рідкісний. Біотопами лісового тхора є острови серед боліт, ділянки територій, що межують із заплавами річок, озер; заростаючі вирубки і згарища з великою кількістю залишків дерев; групи невеликих ділянок лісу серед полів; поляни серед лісу. Часто лісовий тхір поселяється поблизу людини: на хуторах, в селах, на околицях міст. Житлом лісового тхора в природних стаціях є самостійно вириті нори, 1 або 2 житлові камери і 1 - 3 виходи на поверхню, а також кинуті, часто зруйновані нори і хатки бобрів, ондатр, кинуті нори лисиць і борсуків. Іноді житлом лісового тхора є складні дупла дерев; купи порубкових залишків. В поселеннях людини лісовий тхір звичайно влаштовує житло під підлогою, в порожнинах серед укладеного сіна, в складених дровах, на горищах.

Притулками лісового тхора як в природних, так і в антропогенних стаціях є достатньо захищені, невеликих розмірів порожнини будь-якого походження. В природних біотопах лісовий тхір живиться переважно дрібними ссавцями, зазвичай, полівками і мишами. Важливим кормом лісового тхора є амфібії, в основному жаби. Причому зеленими і трав'яними жабами лісовий тхір годується і в холодну пору року (жовтень - березень), здобуваючи їх на зимівлі у водоймищах. Крім того, лісовий тхір живиться птахами, рибою і комахами, а при нагоді поїдає і падло. Влітку і восени в раціон лісового тхора входять також ягоди, іноді яблука, груші і навіть сливи. В поселеннях людини лісовий тхір в основному ловить мишей і полівок, але нерідко поїдає домашню птицю і її яйця. Добова потреба лісового тхора в кормі складає 100 - 200 гр. Лісовий тхір часто, особливо восени, робить запаси корму, іноді досить великі - до 10 - 30 жертв. Іноколи він з'їдає лише голову жертви, споживаючи мозок. Лісовий тхір веде присмерково-нічний спосіб життя.

Статевої зрілості самки і самці лісового тхора досягають на першому році життя. Гін відбувається в березні – на початку квітня. Тривалість вагітності самки складає 40 - 43 доби. Приводить потомство в кінці квітня - початку червня. Виводок складається з 2 - 12, в середньому 5 - 7 щенят. Самка годує дитинчат молоком близько 2 місяців. Після закінчення періоду лактації виводок покидає вивідкове житло і мешкає в межах мисливської ділянки самки. Розселення молодих особин відбувається в жовтні - листопаді.

Для статево-вікового складу популяції лісового тхора характерна велика частка особин до року - близько 50 %; серед дорослих особин самців більше, ніж самок, - 60 - 70 %. Максимальна тривалість життя лісового тхора складає 5 - 8 років.

Вид Червоної Книги України та Бернської конвенції. Основною причиною зменшення чисельності є переслідування людиною. Лісові тхори гинуть також від хвороб, від виснаження при комплексній дії негативних чинників - несприятливі погодні умови, погані кормові умови зараженість гельмінтами. Іноді лісові тхори стають здобиччю лисиці, вовка, бродячих собак і крупних пернатих хижаків.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Вусач мускусний (*Aromia moschata* Linnaeus, 1758): Клас – Комахи (Insecta), ряд – Твердокрилі (Coleoptera), родина – Вусачі (Cerambycidae). Один з 10 видів палеарктичного роду. Єдиний вид (номінативний підвид) роду у фауні України. Великий жук завдовжки 13-38 мм. Тіло видовжене, забарвлення зелене, з металічним відблиском, зрідка – синьо-зелене або бронзово-зелене. Передньоспинка з гострим зубцем на боковому краю і горбкоподібним підвищенням посередині. Вуса довгі, приблизно дорівнюють довжині тіла. Генерація двох - обо трирічна. Жуки літають вдень, спарювання і відкладання яєць відбувається з липня по серпень. Самка відкладає 90-160 яєць у тріщини кори. Личинка спочатку розвивається під корою, а потім заглиблюється у живу деревину, де заляльковується у травні-червні.

Біотопи мешкання виду: долини річок, низинні болота, прибережні ліси – обумовлені наявністю в них кормових дерев виду (верба, тополя). Частіше зустрічається у верхньому ярусі дерев. Імаго відмічено також на квітах гадючника. Зустрічається переважно у зріджених деревостанах, заселяє переважно вербу і тополь. Дендрофаг. Імаго іноді харчуються соком берези і дуба.

Господарське значення: зрідка може пошкоджувати насадження верб.

Природоохоронний статус виду: занесений до «Червоної книги України» (2009).

Начальник відділу лісового господарства

Тарас ЯКИМЧУК